

FELATUN BEY VE RAKIM EFENDİ

Ahmet Mithat Efendi

Öykü Varlıklı bir ailenin çocuğu olan 27 yaşındaki Felatun Bey, memur olduğu halde babasının parasından ötürü işe gitmeye gerek görmeyen, sorumsuz, mirasyedi, elinden iş gelmeyen, batı kültürünün zevk ve sefasına bağlı yaşayan ve kadınlarla düşkün züppe bir insan tipini canlandırır. Babasından kalan tüm mirası Polini'ye yedirir. Rakım Efendi ise Tophane'de çalışan bir hizmetlinin oğlu olarak fakir bir ailenin çocuğudur. Babası erken yaşta ölen Rakım'ın üç odalı eski bir ev dışında bir miras kalmaz. Annesi ve bir kaç cariyeden başka hayatlarında da kimseleri yoktur. Annesi de öldükten sonra cariyeler evi terk eder yalnızca Fedai Kalfa, aileye duyduğu minnet borcu için Rakım'ı terk etmez ve kendini Rakım'a feda eder. Bu fakir insanların içinde kimseye muhtaç olmadan yetişen Rakım da tıpkı ailesi gibi çalışkan ve namuslu bir delikanlı olur. Bu iki zıt karakterin yolu Rakım'ın ders verdiği Felatun'un da aile dostu olan Ziklas'ların evinde çakışır. İşin sonunda gittiği evde adı hizmetçi ile yakalandı skandalına karışan Felatun zor bir hayat yaşarken, Rakım satın aldığı cariyeye aşık olmuş onunla evlilik yaparak mutlu bir yaşam sürer.

Tema

Yanlış Batılılaşma Felatun Bey ve Rakım Efendi'de batılılaşmayı yanlış anlayan Felatun Bey'in karşısına doğru anlayan Rakım Efendi'yi getiren yazar, batılılaşma karşısında toplumun ve kültürün ahlaksal bağlamda nasıl etkilendiği gösterir.

Kişiler

Felatun Bey Romanda babasından kalan tüm serveti bir kadına yediren Felatun, elinden hiçbir iş gelmeyen, alafranga ve başarısız bir insan tipini canlandırmaktadır. Kendini aldığı eğitimlerden ötürü çok bilgili, kültürlü gören Felatun, oldukça özentili biri olarak karşımıza çıkar. Kendisinin güzel kadınlarla yaşadığı kısa vadeli ilişkiler hep çıkara dayanmaktadır.

Rakım Efendi Karakter olarak bütün iyi ve güzel özellikleri bünyesinde barındıran Rakım Efendi adı gibi oldukça kültürlü ve efendi biridir. Küçük yaşta hem yetim hem öksüz kalan Rakım Efendi, Felatun'un aksine eğitilmiş, bilgili aynı zamanda ahlaki değerlerini bilen iyi bir insan modelini temsil eder. Kendisi ahlak yapısı itibarıyla da dolu ve dikkatlidir, çok çalışkan, gayretli, hoşgörülü, sabırlı, bilgili, özverili, cömert, tokgözlü, yardımsever bir karakter sergiler.

Dadı Kalfa Rakım'ı büyütüp ona hayatta destek olmaya kendini adanmış dadı kalfa, Rakım'a eş olacak Canan'ı eğitme konusunda çok yardımcı olmuş, iyi biridir. Rakım'ın ev işlerine ona yardım etmekle kalmaz, evleneceği kızı da hazırlamak da canla başla uğraşır, onu mutlu görmek ister.

Polini Felatun Bey'in kendine olan zaafını kullanarak tüm parasını ele geçiren hafif meşrep anılan Polini, parası bitince Felatun'u bırakır. Felatun'un parasız kalmasına sebep olan Polini, sürekli olarak onu kandırma planları içerisinde.

Mister ve Misters Ziklas Felatun ve Rakım'ın tanışmasına vesile olan aile, kızlarını eğitmek için Rakım'dan destek ister. Her biri kendi aleminde yaşayan aile bireyleri özgür ve rahattır. En son evin hizmetçisi ve Felatun arasında geçen ilişki yüzünden ikisi de evden kovulur.

Felatun Bey

Karakter Kendini aldığı eğitimlerden ötürü çok bilgili, kültürlü gören Felatun Bey oldukça özentili biri olarak karşımıza çıkar. Kendisinin güzel kadınlarla yaşadığı kısa vadeli ilişkiler hep çıkara dayanmaktadır. Babasından kalan mirası sevgilisi Matmazel Polini ile kumar ve eğlencede bitirmiştir. Herkesçe bilinen bilgilerden bile mahrum, ahlaksız, mirasyedi, saygısız, çapkın, müsrif, tembel, çıkarıcı adeta ne kadar olumsuzluk varsa hepsini karakterinde toplamış alafranga züppe biridir. Batılılaşmayı şeklen yaşadığı için iç dünyasının yoz ve cahildir, genel olarak taklide dayalı bir hayatı vardır.

Aktiviteler Felâton Bey haftanın altı gününü gezinti yerlerinde dolaşıp sonra dinlenerek gün geçiren sadece Çarşamba günleri işe giden tembel biridir. Kendisi Beyoğlu sokaklarına gezmeyi, moda resimlerini inceleyip onlardaki kombileri düşünüp kendisine alışveriş yapmayı da çok sever. Daha çok eğlence mekânlarında para harcayarak zaman geçiren Felâton Bey'in hayatı bir şey yapmadan boş geçmektedir. Felâton Bey tiyatro izlemeye de giderdi fakat bu izlenince kültür içerikli değil sadece localarda kadınlarla tanışmak için kendisinin yarattığı fırsattır. İngiliz dostlarına büyük önem veren Felâton Bey için akşamları Ziklaslar'a gitmek de belli bir etkinliktir.

Paraleller Rakım Efendinin olumlu yönlerini ortaya çıkaran sorumsuz, hayatı eğlenceye vuran bir tip olarak karşımıza çıkan Felâton Bey, bir insanda olması gereken pek çok değeri taşımadığı için sonu kendisi adına mutsuz bitiyor. Felâton Beyi Rezaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası(1989) adlı eserindeki züppe tipindeki Bihruz Bey ile benzer özelliklerde görebiliyoruz, o da tıpkı Felâton Bey gibi mirasyedi, Fransızca tutkusu olan, gösteriş meraklısı, kadın düşüncesi yoğun ve sonunda farklı bir şehre gitmesiyle bize bunu açıkça gösterir. Yine Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şiapsevdi(1946) isimli romanındaki Meftun karakteri de Felâton Bey'i okuyunca gözümüzde canlanır. Tıpkı onu gibi alafrangalığın aşırı etkisinde kalmış, Batıyı taklit ederek sorumsuzca yaşaması bize Felâton Bey'i anımsatır. Tanzimat döneminin pek çok eserinde bu tarz iki zıt tipe rastlamak mümkündür.

ÖRNEK ANILAR

Alafranga Züppe Felâton Bey tam bir alafranga züppe tipine sahiptir. Milli kültüründen uzaklaşmış, söyleminde bol bol yabancı kelimeler kullanmaya gayret eden, görünüşe, giyim-kuşama olan düşkünlüğü ile kendisi tam bir gösteriş tutkunudur. Felâton Bey Avrupa hayranıdır, batılılar gibi yaşamaya pek heveslidir, ancak bu konuda tek yapabildiği cümlelerinin arasına Fransızca kelimeler sıkıştırmak ve dergilerdeki kıyafet düzenini yaratana kadar moda giysilerle Beyoğlunda gezmektir. Felâton Bey çok sığ derin felsefi düşünceleri olmayan bir kişiliktir. O, elenerek gününü gün etme derdinde bir gençtir. Hayattaki tek gayesi alafrangalaşmaktır; ama bunu da doru idrak edemeyip komik duruma düşerek yabancılaşır. Hayatı tamamen belli özentilikler üzerine kurulu yaşar. Misal kıskançlığı Şark'a ait bir olgu olarak gördüğü için sevgilisini kıskanmayarak Rakım Efendi'ye ısrarla tanıştırmak istedi. Oysa Rakım Efendi'ye göre erkek sevdiği kadını kıskanmalıdır. Rakım müsaade ederseniz istemem deyince Felâton Bey ona: "Peh! Adam sen de. Hâlâ kaba Türklük ediyorsun be! Alafrangada öyle şeyler var mıdır?" diyerek, kendini beğenmiş bir tavır sergiler.

Tembel Felatun Bey tembel de biridir zira roman boyunca birkaç saat dışında çalıştığını görmeyiz. Haftada birkaç saat işe giderek memuriyetin o dönem algısının ne kadar başıboş olduğunu yansıtır. Miras ile geçinmeyi planlayan Felâton Bey için memuriyet ciddiyetsiz bir iştir. Haftanın altı gününü gezer sonra dinlenir ve sadece Çarşamba günü daireye bir hafta boyunca yaşadıklarını oradakilere anlatmak için öyle bir uğrayan tembel bir memurdan devlet ne fayda gelebilir.

Cahil/Bilgisiz Felâton Bey'in bilgileri sadece bilmiş görünmekten ibarettir. Kendisi günlerin uzayıp kılmasını kış günlerinin bulutlu geçmesine bağlayacak kadar bilgisiz biridir. Yeni çıkan eserlere olan merakı ise okumaktan ziyade onları güzelce ciltletip üzerine adının Türkçe (Eflatun) ve Fransızcadaki (Platon) ilk harfleri olan elif(l) ve p harflerini yazdıktan sonra kitaplığa güzelce yerleştirmekten öte gitmez, tiyatro dahi onun için bir şey ifade etmez. Fakat tüm bunlara rağmen kendini bilgili ve akıllı görmekten geri kalmaz.

Çapkın Felatun Bey özentisi bir adam olarak kadınlardan çok hoşlanır ve edebi pek yerinde bir adam olmadığı için de genellikle kadınlara sarkıntılık eder. Polini adında metresi varken misafir olarak yemeğe gittiği Ziklasların evinde hizmetçiye de asılır, kadını kucaklarken mutfakta mayonezi yere saçar ve kaçar. Daha sonraki ziyarette Bayan Ziklas'a sarktığı için de üstü kapalı kovulur. Çok çapkın, hovarda, başıboş bir adam olan Felatun Bey ancak parasız kaldığında ne yaptığının farkına varır.

Müsrif Felâton Bey genellikle başını sonunu düşünmeden hareket ettiği için sorumsuz bir yaşantı sergiler. İşleri bu nedenle yolunda gitmez, çocukça davranır. O kadar müsrif bir adamdır ki uyarılmasına rağmen kendisini aslında sevmeyen Fransız bir aktris uğruna tüm servetini harcar. Bu yaşadıkları da onun hayatı boyunca alay ve eleştiri konusu olmasına neden olur. Felâton Bey'in kumar oynaması ve çok para harcaması üzerine Rakım Bey uyarıda bulunur: "İyi olur, ama birader, ben kendim için değil, hâlâ sizin için bile israfın bu derecesini hayırlı görmüyorum." Hayatı zevk ve eğlence sanan Felâton Bey oldukça müsrif bir kişilik sergiler.

Aylak/Geleceğini Düşünmeyen Felâton Bey'in, yarım yamalak bilgilerinden dolayı, tartışmaların sonunda cahilliğinin ortaya çıkması onun gerçekte tam bir "batılı salon adamı" olmamasına bağlıdır. Rakım Bey ile sohbetlerinde onu küçümseyen bir tavırla "İş, iş, işBu kadar iş ne?...Biraz da

kazandıklarını yemeye bak” diyerek Rakım’ı harekete geçirmeye çalışır ama bir işe yaramaz zevk, sefa, eğlence ve kadın düşkünü olmayan biri için Felâton Bey’in cümleleri Rakım Efendi’ye boş gelir. Aylak birinin sonunu düşünmesi zaten beklenemez olduğundan Felâton Bey’in mutsuz olması, terkedilmesi, parasız kalması beklenen bir gerçeklikti; kendini öyle yükseklerde bir artistin peşinde öylesine de mutlu görüyordu ki geleceğini göremedi.

Rakım Efendi

Karakter Karakter olarak bütün iyi ve güzel özellikleri bünyesinde barındıran Rakım Efendi adı gibi oldukça kültürlü ve efendi biridir. Kendisi ahlak yapısı itibarıyla da dolu ve dikkatlidir, çok çalışkan, gayretli, hoşgörülü, sabırlı, bilgili, özverili, cömert, tokgözlü, yardımsever, ahlaklı ve dürüst biridir. Bu nedenle de çevresinde hep aranan ve sevilen bir isim olarak belirir. Eğitimli, kültürlü aynı zamanda ahlaki değerlerine önem veren, doğu ve batı kültürünü kendinde sentezleyebilen bir insan modelini temsil eder.

Aktiviteler Rakım Efendi boş vakti çok olan bir adam değildi lakin yaptığı işlerden zevk almasını da bilen bir kişidir. Genellikle araştırmalar yapar ve dil öğrenimini kuvvetlendirip çeviriler yapar. Arapça, Farsça, Fransızca gibi dillere ilgisi vardır. Tiyatro sever biri olarak ilgiyle takip eder. “Tiyatrodan içeri girer girmez ve ondan sonra localarda mevcut bulunan kişileri araştırarak, meselâ G. Bey ve emsali kibarın localarına uğrayarak hangisine selâm verecek olsa, “Maşallah Rakım Efendi oğlumuz, buyurunuz bakalım! Sizin için de yerimiz vardır” diye kendisine yer gösterirler idi.”

Paraleller Felâton Bey’in olumsuz yönlerini ortaya çıkaran, iyi özelliklerle donatılmış bir kişi olarak karşımıza çıkan Rakım, bir insanda olması gereken ne varsa fazlasıyla hepsini taşımaktadır. Rakım Efendi’yi Rezaizade Mahmut Ekrem’in Araba Sevdası(1989) adlı eserindeki ayaklı kütüphane tipindeki Naim Efendi ile benzer özelliklerde görebiliyoruz, o da tıpkı Rakım Efendi kadar bilgili ve çalışkandır. Yine Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Şıpsevdi(1946) isimli romanındaki Raci karakteri de Rakım Efendi’yi okuyunca gözümüzde canlanır. Raci de Rakım Efendi gibi alafanga meraklısı olmayan, ahlaklı ve dürüst biridir. Tanzimat döneminin pek çok eserinde bu tarz iki zıt tipe rastlamak mümkündür.

ÖRNEK ANILAR

Kültürlü Rakım Efendi oldukça bilgi yüklü, çok yönlü ve kültürlü biridir. Kimlik olarak dini ilimlerin yanında Arapça, Farsça ve Fransızca, sosyal bilimlerin yanında fen bilimlerini de öğrenmiş son derece donanımlı bir kahramandır. Hemen her konuda bilgi sahibi olmak istediği için araştırıp öğrenme konusunda sınır tanımaz.

Çalışkan Rakım Efendi çok çalışkan bir karakterdir. Tüm günlerini işi ile değerlendirir ve zevk-sefa uğruna parasını harcamayı uygun bulmamaktadır. Kendisi sabah namaz vaktinde uyanır hem dini hem dünyevi hiçbir işini aksatmaz. Rakım Efendi bu “çalışkanlık” özelliği ile örnek olmaktadır. Sabahları dört gibi medreseye gider, orada ibadetlerini yerine getirdikten sonra kaleme gider, saati dolduktan sonra akşam saatlerinde Fransızcasını ilerletmek için bir hekime, hekimden sonra da bir Ermeni arkadaşına Türkçe öğretmeye giderdi. Rakım Efendi : “Ne yapalım birader. Bizim başımız yok, tarlamız yok, gelirimiz yok, giderimiz yok. Çalışmazsak ne yeriz?... Çok çalışmak ve para kazanmak önemlidir.” Rakım adeta iş makinası gibi durmadan çalışır. “Rakım birkaç sene bu yolla devam eyledikten sonra ayda yirmi otuz liraya kadar kazanmaya başlayıp fakat biçare çocuk bu parayı kazanabilmek için yirmi dört saat gününden yalnız yedi saat kadarını uyku ve istirahat ve yemeye içmeye sarf ederek on yedi saatini hemen mütemadiyen işlemekle geçirir idi.

Gayretli/İstekli Rakım Efendi çocukluğundan beri her konuda bilgi sahibi olmak ve kendini geliştirip para kazanmak adına çok fazla gayret ve çaba göstermiştir. Bilgiye karşı hep isteklidir. “Onun aldığı eğitimi, terbiyeyi, hali vakti yerinde olanlar bile kolay bulamazlar. Rakım gayretiyle, dadısının teşvikiyle her şeyi en iyi şekilde öğrenmeye çalışmıştı. Hadis, tefsir ve fıkı gözden geçirmiş, Risale-i Erbaa’yı açıklamalarıyla incelemiş, edebiyatta Farsçadan Arapçadan seçme beyitleri ezberlemişti. Fransızcasını geliştirmiş, kimya, hukuk, coğrafya gibi alanlarda da kendisini yetiştirmişti.” Sadece eğitim ile ilgili hususta değil bilhassa memuriyette de parası yetmeyince mutlaka ek işler yapmaya gayret ederek para kazanmıştır. Bu uğurda memuriyetini bile gözü görmedi.

Hoşgörülü Rakım Efendi insanları incitmeyen, kırmayan sevgiyle kucaklayan bir hoşgörülü bir karaktere sahiptir. Kendisi bu insan sevgisini, hoşgörüsünü “Dünyada benim sevmediğim adam mı vardır? Ben ki herkesin hüsn-i teveccühüne eşedd-i ihtiyaçla muhtacım. Herkesi sevmeye bu cihetle dahi mecburum,” diyerek belirtir. Bu kendisinin sınıf ayırt etmeksizin menfaati olmadan insanları sevdiğini gösterir. Örneğin evinde parayla satın aldığı cariyeyle bile her daim hoşgörülü olmuş ve insan

olarak ona büyük değer vermiştir. “Ben karılara asla yaranmak hevesinde bulunmadığım için beni seviyorlar. Eğer siz de bu hâlde olsanız daha ziyade muvaffakiyete mazhar olmanız lâzım gelecek”

Cömert Rakım Efendi, cömert biridir ve kazandığını ailesi ile paylaşır. Çalışarak kazandığı paraları dadısına ve cariyesine sarf eder: “Şu kadar var ki, eli sıkılık dedikleri şey Rakım’ın zihninden bile geçmemiş olduğu halde, her ne kazanır ise evine ve dadısına ve Canan’a sarf eder ve fakat varidatı pek fazla olduğu zaman, israfı dahi uygun görmediğinden bilâkis artan miktarını dadı kalfa kendi sandığında hıfz eyler idi.” Hatta cariyesi Canan’a piyano hocası tutmak istediğinde arkadaşları vasıtasıyla tanıdığı hoca para değil dostluk istediğini belirtir. Kendisi cömertlik ettikçe cömertlik buluyor gibidir.

Dürüst Rakım Efendi tüm güzel değerleri taşıyan biri olarak dürüst de bir insandır. Sözünün arkasında durur. Cariyesi Canan’ı satın alacağı zaman parası yetmeyip borçlanmış ve geri ödeyeceğine dair söz vermişti. Daha sonra parayı tedarik eder etmez borcunu dürüstçe ödedi. “Gel baba gel, ben borçtan hoşlanmam. İşte parayı tedarik ettim. Bin kere şükür olsun, Cenab-ı Hak hiç ummadığım yerden gönderdi” diye yirmi altın borcunu vererek senedini kurtardı.” Bu gibi sözünde durma, dürüst olma erdemlerinden ötürü çevresindeki insanlar da ona çok güvenir ve sever. Rakım’a göre dürüstlüğü karşılığı maddiyatta yoktur.

Kıskanç Rakım Efendi cariyesi Canan’a karşı içinde büyük bir muhabbet, aşk besler. Fakat bunu dile getiremediği için içsel olarak sıkıntılanır ve “Canan, ah Canan! Seni vallahi kendimden kıskanıyorum. Aman yarabbi! Çıldırarak mıyım, ne olacağım?”. Hatta arkadaşı Felâtun Bey sevgilisini tanıştırmak isteğinde biraz fazla ısrar edince ona da çok şaşırılmış, sevdiği kadını herkese gösterme fikrine pek hoş bakmamıştı.

Sabırlı Rakım Efendi sadece para konusunda değil duygusal anlamda da aşırı isteklerden uzak duran sabırlı bir insan portresi çizer. Cariyesi Canan hakkında duygusal şeyler hissetmeye başlayan Rakım “Acele işin nedameti sonra tamir kabul etmeyecek kadar büyüktür” diye düşünerek kendisini durdurmayı başarır: “O şehvet denilen şey yok mu? Pek murdardır. Ama gerçekten murdardır.” dedikten sonra, “şehvetin” aşkın temizliğini kirleterek onun zevkini kaçırdığını savunur. Bu yüzden de hem duygularını açıklamada hem de rutin işlerinde acele etmemeye gayret eder.